

**«ԼՂՀ (ԱՐՑԱԽԻ) 25-ԱՄՅԱ ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՁԵՌՔԲԵՐՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ
ԱՐԴԻ ՄԱՐՏԱՅՐԱՎԵՐՆԵՐԸ»**

միջազգային երիտասարդական գիտաժողով
15-18 սեպտեմբերի 2016թ.
Արցախ (ԼՂՀ), ք.Ստեփանակերտ

ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

**«25-ЛЕТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ НКР
(АРЦАХА):
ДОСТИЖЕНИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ВЫЗОВЫ»**

международная молодёжная конференция
15-18 сентября 2016г.
Арцах (НКР), г.Степанакерт

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

ԱԵԳՄՄ-ՕՄՍԱ
ԵՐԵՎԱՆ-ԵՐԵՎԱՆ
2016

*Հրատարակության է երաշխավորվել Ստեփանակերտի Մեսրոպ Մաշտոց
համալսարանի Գիտական խորհրդի որոշմամբ
Рекомендовано к публикации решением Ученого совета
Университета Месроп Маштоц г.Степанакерта*

ՀՏԴ 94(479.25):32.001:342:06
ԳՄԴ 63.3 (53)+66.0+67.400
L 657

Խմբագրական խորհուրդ

ի.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ ակադ. **Գ.Ս.Ղազինյան** (նախագահ), փ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ թղթ. անդամ **Ա.Ս.Սանասյան**, հ.գ.դ., պրոֆ. **Յ.Մ.Ավանեսյան**, պ.գ.դ., պրոֆ. **Վ.Ռ.Բալայան**, ի.գ.դ. **Վ.Վ.Գրուզդե**, ի.գ.դ., պրոֆ. **Ա.Յ.Խաչատրյան**, ք.գ.դ., պրոֆ. **Մ.Մ.Սարգսյան**, ք.գ.դ. **Ս.Ս.Մինասյան**, տ.գ.դ., պրոֆ. **Յ.Լ.Սարգսյան**, պ.գ.թ., դոց. **Ն.Է.Բաղդասարյան**, ք.գ.թ., դոց. **Խ.Ս.Գալստյան**, տ.գ.թ., դոց. **Ե.Ռ.Հայրիյան**, ի.գ.թ. **Ա.Յ.Հարությունյան**, ի.գ.թ., դոց. **Ա.Ա.Սանասյան**, ի.գ.թ., դոց. **Ս.Գ.Պետիկյան**

Редакционная коллегия

д.ю.н., проф., акад. НАН РА **Г.С.Казинян** (председатель), д.ф.н., проф., член кор. НАН РА **А.С.Манасян**, д.п.н., проф. **Г.М.Аванесян**, д.и.н., проф. **В.Р.Балаян**, д.ю.н. **В.В.Груздев**, д.ю.н., проф. **А.Г.Хачатрян**, д.п.н., проф. **М.М.Маргарян**, д.п.н. **С.М.Минасян**, д.э.н., проф. **Г.Л.Саргсян**, к.и.н., доц. **Н.Э.Багдасарян**, к.п.н., доц. **Х.С.Галстян**, к.э.н., доц. **Е.Р.Айриян**, к.ю.н. **А.Г.Арутюнян**, к.ю.н., доц. **А.А.Манасян**, к.ю.н., доц. **С.Г.Петикян**

L 657 «ԼՂՀ (Արցախի) 25-ամյա պետականության ձեռքբերումներն ու արդի մարտահրավերները» միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի կյութերի ժողովածու – Եր.: ԱԵԳՄՄ, 2016, 320 էջ:

Ժողովածուում ներառված են «ԼՂՀ (Արցախի) 25-ամյա պետականության ձեռքբերումներն ու արդի մարտահրավերները» խորագրով միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի կյութերը:

В сборнике включены материалы международной молодежной научной конференции «25-летие государственности НКР (Арцах): достижения и современные вызовы».

ՀՏԴ 94(479.25):32.001:342:06
ԳՄԴ 63.3 (53)+66.0+67.400

ISBN 978-9939-1-0465-2

© Արցախի երիտասարդ գիտնականների և
մասնագետների միավորում, 2016

ԱՂԻՐԵՋԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ՆԿՐՏՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԿԱՏԱՄԱՐ 1920Թ.՝ ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆՈՒՄԻ ԱԿՈՒՆՔՆԵՐԻՑ

ԱՆԻ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Խ. Արքայանի անվան ՀՊՄՀ,
Պատմության և իրավագիտության ֆակուլտետ, մագիստրոս
anixach-94@mail.ru
Գիտական ղեկավար՝ պ.գ.թ., դոցենտ Էդգար Հովհաննիսյան

Հայ-աղբբեջանական տարածքային հակամարտությունը՝ կապված Արցախի հետ, ներկայումս լարված բնույթ ունի և կարոտ է հանգուցալուծման: Մեր կողմից խնդիր է դրվել ներկայացնել և լուսաբանել Արցախյան հիմնահարցի պատմությունը 1920թ.:

Արցախի տարածքային հիմնախնդիրը առաջացել է ցարական ինքնակալության ժամանակներից: Ցարիզմը Անդրկովկասի վարչական բաժանումները կատարել էր կամայականորեն՝ հաշվի չառնելով պատմական սկզբունքները: 1918թ. նորանկախ Հայաստանի և Աղբբեջանի միջև սրվում են հակասությունները կապված տարածքային խնդիրների հետ, որոնք էլ ավելի լարված բնույթ են ստացան 1920թ.: Աղբբեջանը գիտակցելով Արցախին, Նախիջևանին և Չանգեզուրին տիրելու կարևորությունը, որոշում է դիմել կտրուկ քայլերի տարածքային հարցերն ի օգուտ իր երկրի լուծելու համար¹: 1920 թ. հունվարին աղբբեջանական զորքերը շարժվում են Չանգեզուրի դեմ և նվաճում այն²: 1920 թ. հունվարի 19-ից զանգեզուրցիները Դրոյի գլխավորությամբ բուռն գրոհով ազատագրում են բուն Չանգեզուրի և Կապանի միջև ընկած տարածությունը³: Աղբբեջանցիները իրենց պարտության գլխավոր մեղավոր էին համարում Արցախը և որոշում են վերջնականապես նվաճել այն ու ապահովել իրենց թիկունքը⁴:

Նոր իրադրության պայմաններում, Ազգային խորհուրդը որոշում է իրավիճակը համագումար և վճռել Արցախի հարցը: Թվով 8-րդ համագումարը բացվում է 1920 թ. փետրվարի 28-ին Վարանդայի Շոշ գյուղում և տևում է մինչև մարտի 4-ը: Արցախի համահայկական համագումարի ներկայացուցիչները իրենց կամքից անկախ, հավաքվում են երկու տարբեր վայրերում՝ Շոշում և Շուշիում: Շոշի համագումարը խստորեն դատապարտում է Արցախի դեմ մուսավաթական Աղբբեջանի ոտնձգությունները, իսկ զուգահեռ ընթացող Շուշիի համագումարում Սուլթանովի հսկո-

¹ ՀԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 355 (մաս I), թ. 3:

² **Ղարիբյան Ա.**, Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրը 1918-1920 թթ. և Մեծ Բրիտանիան, Երևան, 2012, էջ 145:

³ **Ղրո.** Կենսագրական հուշեր, վկայություններ, Երևան, 1991, էջ 142:

⁴ **Սիմոնյան Ա.**, Չանգեզուրի գոյամարտը 1920-1921թթ., Երևան, 2000 թ., էջ 42:

ղութամբ ընդունվում են Ադրբեջանի շահերին ծառայող որոշումներ, այդ թվում Արցախը համարվում է Ադրբեջանի տնտեսական մասը¹:

1920թ. գարնան Նախաշեմին Ադրբեջանը ձեռնամուխ է լինում ուժային ճանապարհով Արցախի հարցի լուծմանը և այդ նպատակով շուրջ 10 հազար զինվոր և քրդական մի դիվիզիա կենտրոնացնում Ղարաբաղի (այժմ՝ Արցախ) գավառում: Շուշի է ժամանում Նուրի փաշան 10 թուրք սպաների ուղեկցությամբ²: Մուսավաթականները նախ ամրացնում են Շուշին և Խանքենդի (այժմ՝ Ստեփանակերտ) ավանը, այնուհետև գրավում Ասկերանի անցուղին և դրանով ապահովում Ադրբեջանի կապը Շուշիի հետ³: Արցախահայության ինքնապաշտպանության կազմակերպման համար 1920թ. հունվարին Երևանից Արցախ են թափանցում զինվորականներ՝ արևմտահայերի հեծյալ զինվորների մի փոքր ջրկատի ուղեկցությամբ և Վարանդայի Սարուշեն գյուղում հիմնում զինվորական շտաբ Արսեն Միքայելյանի ղեկավարությամբ: Մարտի 20-ին Սուլթանովի կարգադրությամբ Արցախում կենտրոնացած թուրք-թաթարական մեծաթիվ զորքերը սկսում են բռնությամբ զինաթափել բնակչությանը⁴: Հայկական փոքրաթիվ ուժերը հերոսական դիմադրություն են ցուցաբերում և պաշտպանում են իրենց հայրենիքը: Մարտի 23-ի առավոտյան սկսվում է Ասկերանի հերոսամարտը՝ Դալի Ղազարի հրամանատարությամբ: Զաջարի մարտիկները գրավում են Ասկերանի բերդը, որը երկու կողմերի համար ուներ ռազմական նշանակություն: Ասկերանի դեմ թշնամին նետել էր 30 հազարից ոչ պակաս կանոնավոր ու անկանոն ուժեր, մինչդեռ նրանց դեմ կանգնած էր 450-500 զինվորից կազմված հայկական ջրկատ՝ զինված միայն հրացաններով, այն էլ փամփուշտների խիստ սակավ պաշարներով: Ապրիլի 3-ին նրանց է միանում նաև հայկական զորամասի պետ Ա. Թարվերդյանը՝ 100 հեծյալ զինվորների ուղեկցությամբ⁵: Ադրբեջանական զորքերը մարտի 30-31-ին 10 թնդանոթներով հարձակում են սկսում 3 ուղղություններով՝ Ասկերան- Շուշի խճուղի, Ակնա- Վանք և Կարաչինար-Երեջե (այժմ՝ Գյուլիստան)⁶: Ապրիլի 3-ին թշնամին ամբողջ ուժով նետվում է գրոհի: Հայ մարտիկները բարիկաղներում և խրամատներում սխրանքներ էին գործում, սակայն չունեին բավարար քանակությամբ զենք ու զինամթերք: Դալի Ղազարը անհուսալի համարելով քաղաքի հետագա պաշտպանությունը, հրամայում է Ասկերանը պաշտպանող զինվորներին թողնել բերդը և խճուղին, իսկ ինքը պայթարում է մինչև վերջին շունչը: Ապրիլի 4-ին և 5-ին տիրում է դադար⁷: Մինչև ապրիլի 12-ը

¹ ՀԱԱ, ֆ. 200, ց 1, գ. 563, էջ 48-50, **Հարությունյան Յ.**, Լեռնային Ղարաբաղը 1918-1921թթ., Երևան, 1996, էջ 206-208:

² **Нагорный Карабах в 1918-1923 гг.**, Сборник документов и материалов, Ереван, 1992, стр. 431:

³ **Աբրահամյան Յ.**, Արցախի գոյամարտ, Երևան, 1991, էջ 34:

⁴ **Нагорный Карабах в 1918-1923 гг.**, стр. 431:

⁵ **Հարությունյան Յ.**, նշվ. աշխ., էջ 213-215:

⁶ **Սիմոնյան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 43:

⁷ **Հարությունյան Յ.**, նշվ. աշխ., էջ 215-216:

մուսավաթական բանակին հաջողվում է գրավել մի շարք հայկական գյուղեր¹:

Մինչ Ադրբեջանը փորձում էր զենքով հանջողության հասնել՝ հայ-ադրբեջանական վիճելի տարածքների հարցը քննարկելու նպատակով 1920թ. ապրիլի 9-ին Թիֆլիսում հրավիրվում է Անդրկովկասյան երեք հանրապետությունների կոնֆերանս: Կոնֆերանսում Հայաստանը ներկայացնում էին Յ. Օհանջանյանը, Ա. Բեկզադյանը, Ա. Խատիսյանը, իսկ Ադրբեջանի կողմից ներկա էին Բ. Ադաևը, Վ. Կրիչինսկին, Բ. Վեքիլովը: Կոնֆերանսն ավարտվում է ապրիլի 12-ին առանց որևէ էական արդյունքի:

Փաստորեն՝ Հայաստանի կառավարությունը տվյալ շրջանում սպառնում է Արցախի հարցի խաղաղ կարգավորման բոլոր հնարավորությունները, ուստի և վճռում է գինված օգնության հասնել տեղի արյունաքամ եղած ժողովրդին²: Հայոց կառավարության կարգադրությամբ 1920թ. ապրիլի 14-ին Չանգեզուրի կողմից Արցախի Վարանդա գավառ են մտնում Դրոյի զորամասերը և հաստատվում Սարուշեն գյուղում: 3-4 օրվա ընթացքում նրանց հաջողվում է Արցախի հողը ազատագրել թշնամուց, որից հետո Դրոյին սպասում էին լարված օրեր: Բնականոն անհրաժեշտություն էր դարձել Արցախը ՀՀ անբաժան մաս հռչակելը և համահայկական կառավարության ենթակայության ներքո Արցախի տեղական մարմինների ստեղծումը: Ուստի կազմվում է Արցախի ժամանակավոր կառավարություն, որի կազմի մեջ են մտնում տարբեր կուսակցությունների ներկայացուցիչներ, նշանակվում են կոմիսարներ: Արցախի ժամանակավոր կառավարության ստեղծումով՝ նրա ժողովրդի պայքարը ստանում է ավելի լուրջ ու կազմակերպված բնույթ, ստեղծվում է բանակի ընդհանուր հրամանատարություն՝ Դրոյի գլխավորությամբ: Ադրբեջանին սահմանակից հայկական գյուղերում տեղակայվում են զորագնդեր: Բոլոր ճակատներն ու ռազմավարական նշանակության բնակավայրերը միացվում են հեռախոսային գծերով³:

Ապրիլի վերջին Թաղավարդ գյուղում ժամանակավոր կառավարությունը 2 նիստ է գումարում: Այդ ժամանակ Արցախի ժամանակավոր կառավարության ներկայացուցիչները միաձայն որոշում են կայացնում ընդունել ՀՀ կողմնորոշումը, Արցախը ենթարկել Չանգեզուրի նահանգապետությանը՝ այնպես, որ Արցախն ու Չանգեզուրը միասին կազմեն Հայաստանի Հանրապետության մի մասը⁴: Մինչ ժամանակավոր կառավարությունը նիստեր էր հրավիրում, Ադրբեջանում ապրիլի 28-ին⁵ հաստատվում են խորհրդային կարգեր, որից հետո մայիսի 11-ին Շուշիի ու Չանգեզուրի շրջաններում հայ-մուսավաթական կոտորածները կանխելու պատրվակով, Կովկասյան ճակատի հրամանատարության հրամանով,

¹ «Հառաջ», 12 սեպտեմբերի, 1920թ.:

² Հարությունյան Յ., նշվ. աշխ., էջ 227-228:

³ Նույն տեղում, էջ 230-232:

⁴ Աբրահամյան Յ., նշվ. աշխ., էջ 39-40:

⁵ Հարությունյան Յ., էջ 240-249:

11-րդ կարմիր բանակի ձախթեյան գործառնաբերը շարժվում են Նախիջևան-Օրդուբադ-Շուշի ուղղությամբ¹: Չնայած Արցախի ժամանակավոր կառավարությունը Դրոյի գլխավորությամբ ընդդիմանում էր և չէր ցանկանում ընդունել խորհրդային կարգեր, այնուամենայնիվ պատմական իրադատությունները դասավորվում են այլ կերպ: 1920թ. մայիսի 22-ին տեղի է ունենում Արցախի ժամանակավոր կառավարության վերջին նիստը, որտեղ Արշավիր Զամալյանը հայտարարում է, որ ստեղծված իրավիճակում դրությունը կարող են փոխել բուլշևիկները՝ իշխանությունը վերցնելով իրենց ձեռքը և Արցախը հայտարարելով խորհրդային Ռուսաստանի մի մասը, այլ ոչ թե Ադրբեջանի²: Մայիսի 26-ին Դրոն իշխանությունը հանձնում է բժիշկ Սաքո Յամբարձումյանին, որից հետո մայիսի 28-ին Թաղավարդ գյուղում տեղի է ունենում արցախահայության 10-րդ համագումարը, որտեղ Լեռնային Ղարաբաղը հռչակվում է խորհրդային, որից հետո ստեղծվում է հեղկոմ Սաքո Յամբարձումյանի Նախագահությամբ³: **Արցախի խորհրդայնացումը նոր իրողություններ է առաջ բերում և փոխում հարցի լուծման ընթացքը:**

1920 թ. օգոստոսի 10-ին Թիֆլիսում խորհրդային Ռուսաստանի և ՀՀ միջև կնքվում է համաձայնագիր, որը բաղկացած էր 6 կետից: Ըստ համաձայնագրի ռազմական գործողությունները ՌՍՖՍՀ-ի և ՀՀ զորքերի միջև օգոստոսի 10-ին, ժամը 12-ից համարվում են դադարեցված: ՀՀ զորքերը գրավում են հետևյալ գիծը. Շահթախտ-Խոկ-Ազնվաբերդ-Սուլթանբեկ, այնուհետև Կուկից հյուսիս և Բազարչայից (այժմ՝ Գորայք) արևմուտք ընկած սահմանը: ՌՍՖՍՀ-ի զորքերը գրավում են վիճելի համարվող Արցախի, Չանգեզուրի և Նախիջևանի մարզերը: Մինչև ՌՍՖՍՀ և ՀՀ միջև պայմանագրի կնքումը երկաթգծի Շահթախտ-Ձուղա հատվածի շահագործման իրավունքը տրվում է Հայաստանի երկաթուղային ճանապարհների վարչությանը, սակայն, պայմանով, որ այն չի կարող ռազմական նպատակներով օգտագործվել⁴: **Այս համաձայնագիրը, որն իրականում պարտադրվեց Հայաստանի կառավարությանը միայն վավերացրեց կատարված փաստը:**

Արցախին վերջնականապես տիրելու համար Ադրբեջանի ղեկավար գործիչները ոչ մի միջոցի առաջ կանգ չէին առնում՝ խարդախություն, կաշառակերություն, բռնություն, ահաբեկում, սադրանքներ և այլն:

1920թ. դեկտեմբերի 2-ին Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո Արցախի տարածքային հիմնահարցը մտնում է նոր շրջափուլ: Նոյեմբերի 30-ին Բաքվի խորհրդի հանդիսավոր նիստում Ադրբեջանի հեղկոմի Նախագահ Նարիմանովը հանձնարարում է հեղկոմի անունից հռչակագիր ուղարկել Հայաստանի հեղկոմին, ըստ որի Արցախը, Չանգեզուրը և Նախիջևանը համարվում են Հայաստանի սոցիալիստական հանրապետու-

¹ Нагорный Карабах в 1918-1923 гг., էջ 464-465:

² Արցախամյան Հ., նշվ. աշխ., էջ 44:

³ ՀԱԱ, ֆ. 200, ց. 1, գ. 427, մաս 1, թ. 33:

⁴ Չոխրաբյան Է., 1920թ. թուրք-հայկական պատերազմը և տերությունները, էջ 126-127:

թյան մասերը: Սակայն հռչակագրի հրապարակումից շատ չանցած՝ Ադրբեջանի կառավարությունը, ամենից առաջ նրա ղեկավար Նարինա-Նովը, համագործակցելով հայ ժողովրդի ռիսերիմ թշնամի քեմալականների հետ, անում են ամեն բան պատերազմից արյունաքամ եղած Հայաստանին բզկտելու, նրանից ավելի մեծ տարածքներ բռնազավթելու համար¹: Այս ամենի վառ վկայությունն էլ 1921թ. հունիսի 5-ի հանրահայտ որոշումն էր՝ համաձայն որի պատմական Հայաստանի մաս համարվող Արցախը բռնակցվում էր Ադրբեջանին՝ անտեսելով ազգերի ինքնորոշման իրավունքը և առաջին պլան մղելով տնտեսական գործոնը:

Այսպիսով՝ 1920թ. Հայաստանը դարձել էր քեմալա-բուլչևիկյան դաշինքի և նրանց միջնորդ-օղակ Ադրբեջանի ռազմադիվանագիտական խարդավանքների գոհը:

Սակայն ի փառս 1988-1994թթ. Ղարաբաղյան շարժման՝ Արցախն անկախանում է Ադրբեջանից և 1991թ. սեպտեմբերի 2-ին հռչակվում է Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը:

Անի Խաչատրյան

ԱՂՐԲԵՋԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ՆԿՐՏՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ 1920 Թ.՝ ԱՐՑԱԽՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԻ ԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻՑ

**Բանալի բառեր՝ Արցախյան հիմնահարց, հայ-ադրբեջանական
հակամարտություն, Արցախի խորհրդայնացում,
Շոշի համազումար, Ասկերանի հերոսամարտ**

Մեր կողմից ներկայացվող թեմայի հիմնական խնդիրն է լուսաբանել Արցախյան հիմնահարցը 1920թ. և այն ներկայացնել պատմական ճշմարտության տեսանկյունից: Թեման արդիական է նաև այսօր, քանի որ դեռևս ավարտված չէ հայ-ադրբեջանական հակամարտությունը և մենք այժմ գտնվում ենք հիմնախնդրի կարգավորման կարևորագույն փուլում: Ուսումնասիրելով հրապարակի վրա եղած գրականությունը և արխիվային փաստաթղթերը՝ մենք հանգել ենք այն եզրակացությանը, որ Արցախը՝ Ադրբեջանի մաս ճանաչելու Խորհրդային Ռուսաստանի որոշումը պայմանավորված էր 1920թ. Հայաստանի վարած թույլ դիվանագիտությամբ և քեմալա-բուլչևիկյան մերձեցմամբ:

¹ Նույն տեղում, էջ 268- 276:

Ани Хачатрян

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ПРЕТЕНЗИИ АЗЕРБАЙДЖАНА К АРМЕНИИ В 1920 ГОДУ: ОТ ИСТОКОВ АРЦАХСКОГО КОНФЛИКТА

Ключевые слова: *Арцахский вопрос, Армяно-азербайджанский конфликт, советизация Арцаха, конференция Шоша, битва Аскерана*

Основная проблема нашего исследования является выяснение и представление Арцахского вопроса в 1920 году с точки зрения исторической правды. Тема является очень своевременным, потому что конфликт между Арменией и Азербайджаном еще не закончена, и мы находимся в важном этапе урегулирования конфликта. Во время изучения печатных материалов и архивных документов, мы пришли к выводу, что решение Советской России, в соответствии с которым Арцах был известен как территория Азербайджана, было принято из-за слабой дипломатии Армении и кемалистского-большевистского альянса.

Ani Khachatryan

AZERBAIJAN'S TERRITORIAL CLAIMS TOWARDS ARMENIA IN 1920: FROM THE ORIGINS OF ARTSAKH CONFLICT

Key words: *Artsakh issue, Armenian–Azerbaijani conflict, the sovietization of Artsakh, Shosh conference, the battle of Askeran*

The main problem of our research is to elucidate and to present Artsakh issue in 1920 from viewpoint of historical truth. The topic is very timely, because the conflict between Armenia and Azerbaijan isn't over yet and we are in an important stage of conflict regulation. Studying whole printed materials and archive documents we may conclude that the decision of Soviet Russia, according to which Artsakh was known as territory of Azerbaijan, was made because of weak diplomacy of Armenia and Kemalist-Bolshevik alliance.